

RECENSIONER

Carina Sjöholm: *Litterära resor. Turism i spåren efter böcker, filmer och författare*. Makadam förlag, Göteborg 2011. 206 s., ill. ISBN 978-91-7061-101-8.

Att resa i spåren efter berömda personer och med ledning av litterära verk är, som Carina Sjöholm påpekar i baksidestexten av sin studie, ingen ny företeelse. Samtidigt har denna typ av turism, ”fotspårsturism”, ökat under de senaste decennierna. Framförallt har företeelsen blivit ett viktigt element i upplevelseindustrin, och en del av den s.k. nya ekonomin i senmoderniteten. Upplevelseindustrin är oftast kopplad till kommunala satsningar, inte sällan med bidrag från EU. Kraven på kommunpolitiker att satsa offensivt på upplevelseturism har lett till såväl framgångar som haverier. Det senaste i raden av tvivelaktiga satsningar är Äventyrslandet Kinnekulle, en kommunal satsning i västgötakommunen Götene. 2008 köpte kommunen in kulisserna från de populära Arn-filmerna, och med hjälp av populariteten hos filmerna och Jan Guillous Arn-böcker skulle en satsning göras som en ”hyllning till Västergötlands medeltida arv”. Efter många turer är nu, i november 2012, den senaste informationen om projektet att detta kostat de knappt 5 000 kommuninnevånarna 125 miljoner och en avskedad kommundirektör. Under 2012 var anläggningen överhuvudtaget inte öppen, och nu letar kommunen efter en köpare. Det är lätt att raljera och vara kritisk mot små kommuners försök att bredda näringslivet och skapa arbetstillfällen, men ett exempel som detta visar också hur utsatta de är. Kritiken mot passivitet och missade chanser kan också vara förödande.

Sjöholms studie handlar inte om misslyckade satsningar, utan om en bransch med växande ekonomisk och lokalpolitisk betydelse. Hennes bok är ett viktigt bidrag till förståelsen av turismen och särskilt dess möte med kultursektorn i form av den speciella kulturturism som är beroende av författarbiografier och skönlitterära platsbyndna berättelser.

Utgångspunkten för studien var en förmodan att en skönlitterär text kan inspirera till resande, men även

filmatiseringar och författarliv kan inspirera till att följa antingen författare eller fiktiva gestalter i spåren.

Författaren har valt att starta sin undersökning i England eftersom, menar hon, England är ett föregångsland när det gäller litterär turism. Hon tar oss med till bl.a. Agatha Christies semesterhem och en tågfärd i Christies anda, *Murder Mystery Dining Train*, och till systrarna Brontës hem.

När det gäller litterär turism i Sverige har Sjöholm koncentrerat sig på tre exempel. Det är för det första Ystads satsning på ”Wallanderland”, Fjällbackas och Tanums kommuns försök att med Ystad som förebild lansera berättelsen om deckarförfattaren Camilla Läckberg och hennes böcker som turistattraktion, och slutligen den kanske mest genomarbetade men samtidigt komplicerade lanseringen av Vimmerby som Astrid Lindgrens stad och inspirationskälla.

Det framgår inte helt kristallklart varför just dessa tre exempel valts. Kanske därför att de utgör relativt nya satsningar och alltså säger något om dagens Sverige, pressen på kommunerna att satsa på turism och upplevelser, och en benägenhet att blanda fiktion och verklighet. Samtidigt har den litterära turismen gamla traditioner med författare som i högsta grad medverkat till sin egen musealisering. Jag tänker bl.a. på svenska exempel som Selma Lagerlöf, Ellen Key och Verner von Heidenstam. Man kan leka med tanken på hur vi hade uppfattat Värmland om inte Selma Lagerlöf hade skildrat det för oss. Kan man kanske säga att hon har skapat det? Sjöholm nämner några exempel på svensk litterär turism (Ellen Keys Strand, Selma Lagerlöfs Mårbacka, Fritiof Nilsson Piraten-museet i Vollsjö, Ivar Lo Johanssons skivarstuga m.fl.), men förbigår egendomligt nog några av de viktigaste författarmuseerna, som Strindbergsmuseet och Heidenstams Övralid, museer som har en lång verksamhet bakom sig och i hög grad bidragit till bilden av sina respektive författare.

Måhända kan man säga att transportsträckan till det som är undersökningens huvudobjekt var tillräckligt lång ändå, så låt inte denna petiga kommentar undanskymma det faktum att Carina Sjöholm har gjort en

mycket intressant beskrivning och analys av tre nutida turistsatsningar av stor betydelse för sina respektive kommuner, vilka alla tre är småkommuner, med runt 20 000 eller färre invånare. Jag tror att kommunernas relativa litenhet har en betydelse. Deras politiker är tvungna att i en situation då industrin inte längre ger garantier för skatteunderlag pressa ut vad de kan av vad som kan "turistifieras". Varumärken som kan utnyttjas i turismsammanhang ger sysselsättning och inkomster.

Ystad och "Wallanderland" är ett intressant exempel. Genom den fiktive kommissarien Kurt Wallander har Ystad blivit världskänt. Till platsen fokuseras berättelserna om författaren, Henning Mankell, om hans böcker, filmatiseringarna av hans böcker som gjorts i Ystad och, inte minst, om fiktiva personer. Med sina satsningar har Ystad skapat ett framgångskoncept med vandringar, bussturer och *Cineteket*, där man får lära sig om filminspelningar och se rekvisita från Wallanderfilmerna. Guidningarna i Henning Mankells och Kurt Wallanders fotspår ger upplevelser där fiktion och verklighet blandas. Samtidigt ger den blandningen en förhöjd upplevelse av själva staden och omgivningarna. Kurt Wallander "bor" på olika gator i olika filminspelningar. Således kan man uppleva Wallanders hemmiljö såväl på Mariagatan som på Västra Vallgatan och Beijersgatan. Man kan också köpa Wallanderpaket, får vi veta, inkluderande middag på en av Wallanders favoritrestauranger och kaffe på favoritkaféet, där man också kan beställa en polisblå "Wallanderbakelse". Bakelsen har sin egen intressanta historia, vilken säger mycket om den väv av fiktion, verkliga händelser, tolkningar och förväntningar som utgör grunden för upplevelseindustrin. I själva verket är det så att den organisation som äger rättigheterna till *rollnamnet* Wallander har motsatt sig användningen av detsamma. Man skulle alltså inte få döpa en bakelse till "Wallanderbakelse" (vilket verkar lite ogenomtänkt med tanke på hur många personer i Sverige som bär efternamnet Wallander). Detta kunde konditoriet ifråga komma runt genom att få tillstånd från en helt annan familj Wallander, boende i Mariefred. Samtidigt vet alla vilken Wallander som *egentligen* äsytas. "En historia genererar en annan historia och fiktionslagren skjuts in över varandra", menar Sjöholm.

Efter inspelningarna av Wallanderfilmerna beslutade Ystads kommun att marknadsföra staden som en filmstad, inte enbart knuten till just Wallanderfilmerna eftersom man förstod att det intresset hade begränsad livslängd. Kurt Wallander har stärkt Ystad som turistort,

men man har också planerat för en framtid bortom det stora intresset för Mankells böcker och filmatiseringen av dem.

Samtidigt har Härjedalens kommun, med hjälp av EU-bidrag, byggt upp *Kulturcentrum Mankell* i Sveg, orten som såg Henning Mankell födas och växa upp till tretton års ålder och där hans barnboksserie om pojken Joel utspelar sig. Här vill man inte bara presentera deckarförfattaren Mankell, Kurt Wallanders skapare, utan Mankell som dramatiker, Afrikakännare, samhällsdebattör och mecenat, men liksom fallet är i Ystad speglas den egna orten i verksamheten. Intressant nog, påpekar Sjöholm, finns nästan ingen dialog mellan verksamheterna i Ystad och i Sveg. Varje ort presenterar – eller skapar – sin egen författare.

Camilla Läckberg är, menar Sjöholm, en författare som har skapat en berättelse kring sig själv. Hon har förlagt sina deckarhistorier till födelseorten Fjällbacka och Tanums kommun har inte varit sena att utnyttja uppmärksamheten för turistsatsningar, vilket kanske är desto mer naturligt som Tanums kommun, och orten Fjällbacka, sedan länge har en väl utvecklad turism.

Även i det här fallet är det, utöver böcker, filminspelningar som ligger till grund för den identifikation som är en förutsättning för att få till ett intressant besökskoncept.

Tanums kommun tog initiativ till en inspirationsdag för föreningslivet och näringsidkarna. Det gällde att ta turismen på allvar och utnyttja den s.k. Läckbergeffekten. Resultatet ser dock ut att vara att även om turismen ökat något på grund av Läckbergeffekten så är "Fjällbacka betydligt intressantare än Camillas böcker", som en guide uttrycker det.

Camilla Läckberg och hennes Fjällbacka är, säger Sjöholm, ett tydligt exempel på hur litteratur och författande kommit att bli en del av det moderna (eller snarare senmoderna, min kommentar) konsumtionsmiljö. Fjällbacka har hittills gjort mindre för sin författare än vad författaren gjort av orten, avslutar hon kapitlet om Camilla Läckberg och Fjällbacka.

Som tredje exempel har Carina Sjöholm analyserat hur Vimmerby i sina turistsatsningar har använt det faktum att orten är Astrid Lindgrens födelse- och uppväxtort.

Min känsla när jag läser Sjöholms kapitel Iscensättningar i Astrid Lindgrens värld, och min egen kunskap om debatten, är att processen i Vimmerby har varit mer problematisk och konfliktfylld än i Ystad och Fjällbacka. Delvis kan det höra samman med att Vimmerby,

till skillnad från Fjällbacka och även Ystad, *inte* är någon turistort om man räknar bort ”Astrid Lindgren-effekten”. Satsningen på *Astrid Lindgrens Näs*, ett kultur- och kunskapscentrum beläget i prästgården med utbyggnad alldeles intill Astrid Lindgrens bevarade barndomshem (Astrid Lindgrens far var prästgårdsarrendator) var mycket kontroversiell i kommunen. Tidvis fördes regelrätta kampanjer i Vimmerby Tidning, inte bara mot projektet som sådant utan också mot personer som arbetade med det. En förfäktad åsikt var att Astrid Lindgren inte skulle ha blivit något utan Vimmerby, en intressant uppfattning med tanke på att hon faktiskt lämnade Vimmerby som ung, så fort hon kunde. Samtidigt speglas naturligtvis i hög grad barndomsmiljön i många av hennes böcker, som *Emil-böckerna*, *Maddicken*, *Bullerby-böckerna* och andra.

Astrid Lindgren är en av de författare som bidragit till sin egen musealisering, framför allt när hon på 1960-talet köpte tillbaka barndomshemmet och inredde det som hon mindes det från barndomen. Hemmet visas nu för besökare och ingår i *Astrid Lindgrens Näs*.

Näs är inte den enda Astrid Lindgren-satsningen i Vimmerby. En större besöksmagnet än *Astrid Lindgrens Näs* med dess utställningar och bibliotek är det mer barnfamiljsanpassade *Astrid Lindgrens Värld*, med uppbyggda miljöer ur Lindgrens böcker.

I slutkapitlet för Sjöholm intressanta resonemang om den typ av turism som vi kan kalla litterär turism. Utmärkande, säger hon, är att det för besökaren ofta handlar om en hybridupplevelse där lek, verklighet och fiktion blandas. Platsen har stor betydelse genom att det unika för en plats, kanaliserat genom en författares verk, lyfts fram, och känslorna för platsen interagerar med det fysiska rummet.

Autenticitet och verklighet är viktiga komponenter *samtidigt* som besökaren träder in i en drömvärld, där Pippi klättrar i sitt Sockerdricksträd på Näs och Kurt Wallander dricker sitt kaffe på Fridolfs konditori. Det fiktiva kan upplevas som det mest autentiska, skriver Sjöholm: det verkliga kräver en form för att förefalla verklig.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att Carina Sjöholm har skrivit en högst intressant bok med klarvakna analyser av ett fenomen som får allt större betydelse, ekonomiskt, politiskt och kulturellt, lokalt och globalt.

Det allmänna intresset för författares biografier kopplade till platser är desto mer intressant eftersom det utgör en paradox med tanke på att det biografiska perspektivet inte omfattas av något intresse hos dagens

litteraturvetare. För de flesta i det litteraturvetenskapliga fältet idag är det texten och bara texten som lever ett intressant liv.

Katarina Ek-Nilsson, Uppsala

Susanne Nylund Skog: *Livets vägar – Svenska judinnors berättelser om förskingring, förintelse, förtryck och frihet*. Institutet för språk och folkminnen, Uppsala 2012. 213 s. ISBN 978-91-86959-04-3.

Susanne Nylund Skog är etnolog och forskare vid Institutet för språk och folkminnen på Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Hon har under senare år undersökt judiskt liv. I Sverige präglas livet både av situationen som nationell minoritet och av situationen som en del av judisk diaspora med förgreningar över hela världen. Tanken med boken är att undersöka hur historiska och sociala händelser påverkar människors levnadsberättelser och hur människor på olika sätt använder berättande för att skapa mening, särskilt i osäkra tider och lägen. Utgångspunkten är tre judinnors olika levnadsberättelser och hur dessa berättelser formas utifrån deras livsmanus, dvs. de normativa manus som styr kvinnornas berättelser. Vi får lära känna Rakel, Miriam och Nadia, tre kvinnor, tre öden, vad som binder dem samman och vad som skiljer dem åt. Berättelserna växer fram genom en skicklig textanalys av dagböcker, minnesanteckningar och intervjuer. Det är spännande och bitvis gripande att bli delaktig i de tre levnadsberättelserna.

Vid sidan om begreppet livsmanus är begreppet livslinje viktigt för analysen. Individer betraktas då som aktiva subjekt, dvs. människor kan välja (eller tvingas) att inte följa den utstakade väg som det normativa livsmanuset anger. Nylund Skog arbetar med begreppspar som analytiska redskap: tid och vithet, rum och ting, känslor och rörelse samt berättelser och former.

Livets vägar är ett verk med många dimensioner. Nylund Skog ger fördjupad inblick i specifikt judiska livsöden i Sverige och skapar samtidigt en mycket allmängiltig källa till kunskap.

Bokens fjärde kapitel, I minnenas labyrint, handlar om vad som är möjligt att berätta om Förintelsen. I kapitlet får vi möta Miriam som skrivit ner sin överlevnadsberättelse som ett sätt att förmedla det som är svårt att uttala och svårt för den oinvigde att förstå. Det följande kapitlet handlar om hantering av tillskrivna kategoriseringar och olika former av förtryck. Betydelsefullt för